

Mis on eestluse tulevik? Mis on meie väärtused?

Ettekanne Presidendi Mõttekojas
Tartu Ülikoolis 28. novembril 2007

Pidades silmas tänase diskussiooni lähteküsimusi, alustaksin oma ettekannet tsitaadiga ühest eluloost. **Harald Võsu** (sünd 1924) avaldamata käsikiri sai auhinna 2005. a Ühendus Eesti Elulood. eluloovõistlusel („Sõja mõjud minu ja minu perekonna elus“).

„Oligi möödunud elu kauneim osa. Mis nüüd järgnes, seda ei osanud näha ka kõige halvemas unenäos. Kuid ta on siiski loogiline jätk kodus ja koolis saadud kasvatusel. Muidugi olukorrad olid peale sunnitud. Kuid käitumine neis olukordades toimus kodus ja koolis omandatud tõekspidamiste alusel.“ Kõneluses ühe oma kooliõpetajaga 1941-1942. õppeaastal ei taha Võsu nõustuda inimese või rahva võrdlemisega viljapõlluga, „mis tuule ja tormi ees paindub, peale tormi tõuseb aga uuesti püsti. Mina arvasin üksiku männi olema uhkema, mis kunagi sügavalt ei paindu, pigem murdub.“

Harald Võsu iseloomustab ennast oma tekstis kui „idealistist ellujäänut.“ Oma elulugu jutustades sõnastab ta sidusa väärtustevõrgustiku, mille üle ta ühtlasi reflekteerib. Selle väärtustekese kaudu ta mõistab ja tõlgendab oma elu, vaadates sellele tagasi. Võiks isegi öelda, et väärtused—inimlikkuse ja eestluse väärtused-- on Harald Võsu elulookirjutises veel põhilisemad kui sündmused. Väärtustesõrestikul on oma kindel ajastu- ja põlvkonna spetsiifika. Sellisena ei ole ta pelgalt taandatav üldistavale rahvuslikule ideoloogiale, ega ka isiklikele poliitilistele veendumustele: pigem moodustab see eluhoiakute, suhtumiste ja aadete aluspõhja, millele võivad rajaneda ka ideoloogiliselt erinevad vaated..

Milliseid märksõnu hõlmab Võsu loos märksõna „kasvatus“? Mis on selle sisu ja vorm? Lisaks harmoonilisele kodukeskkonnale ning ühtehoidvale suguvõsale näeb Harald Võsu oma kasvatuses ja veendumuste kujunemises olulist rolli pühapäevakoolil, noorkotkastel ja koolil. Lisaks looduse-ja isamaaarmastusele, nõrgemate kaitsmisele ja vanade eest hoolitsemisele peab Võsu oluliseks seda, et kasvatuses puudus vihkamine, mille süstemaatilist sisendamist pidas ta 1950. aastate alguse „uueks õpetuseks“. Oma õpetajaid Rakvere gümnaasiumis kirjeldab ta kui „tõeliselt eestimeelseid sügavalt haritud inimesi“ ning rõhutab riigikaitse õpetuse tundide olulist mõju poiste kasvatuses. Mitmekesise tegevuse (laagrid, matkad, jalgrattamatkad, heategevus, sport) eesmärgiks noorteorganisatsioonides oli saavutada kooskõla välimise ja sisemise vahel ja areneda täiuslikkuse suunas. 1938-39. kooliaasta kohta mainib Võsu, et ruumid ja riietus—uus koolimaja ja koolivorm— „distsiplineerisid ja sidusid õpilaskonda.“

Harald Võsu elukäik sarnanes mitmete Eesti Vabariigi viimastel aastatel täiskasvanuks saanud eesti meeste omadega: ta kuulus raskete valikute põlvkonda. Ta oli Soomepoiss, kes võitles Emajõe rindel, seejärel Saksa sõjaväes, sõja lõpul saadeti Siberi töölaagrisse. Tööpatist naasis ta novembris 1946, sõjatules hävinud koduasemele jõudis tagasi veebruaris 1949, oma 25. sünnipäeva künnisel. Rakvere

gümnaasiumi klassikokkutulekul 1953. aastal oli ta oma „vennaskonnast“ ainus, kes oli järele jäänud.

Mõeldes väärtuste toetavale koestikule eestlasele läinud sajandi „ajaloo keerdkäikudes,“ võiksin mainida mitmeid oma tuttavaid Harald Võsu põlvkonnakaaslaste hulgas. Näiteks pr Hilja Kütti, Toronto eestlannat, kes kevadel pühitses oma 93. sünnipäeva, ning kellega tegime paari aasta eest Toronto Ülikooli eestiainelise õppetooli professori Jüri Kivimäega sarja pikki eluloointervjuusid. Pr. Kütt meenutas päikesepaistelise suvepäeva, mil ta võis olla 7-8 aastane, ja mil ta ronis puu otsa oma kodutalus Puhjas, kuulis kirikukellade helinat ja tundis nii sügavat rahu ja rõõmu, et teda ei suutnud hiljem loksutada ükski maailmavaring. See näide toob esile nii terviklikuna kogetud (ning terviklikuna mäletatud) kodukeskkonda kui väärtuste lähteallikat, ning tõdemust, et väärtused ei ole üksnes abstraktsed põhimõtted ega välist käitumist juhtivad mallid, vaid ka elutunnetuse alused.

Nii Harald Võsu kui Hilja Küti eluloojutustustes kajastub *põlvkondlik mentaliteet*, sidus väärtustevõrgustik, mida võiksime tinglikult nimetada *eestlaslikuks inimlikkuseks*. Kuigi see on mingil määral teadvustamata ja enesestmõistetav, lähivaatlusel on mentaliteedi „molekulaarseteks“ koostisosadeks väärtuste kobarad, mõisted, millel on tundeline pidevus ja vaimne aluspõhi. On oluline tähele panna, et kuigi hariduse kõrge väärtustamine käis Harald Võsu kasvatuse juurde, need väärtused, mida ta oma eluloos esile toob ei ole tingimata haritlaste väärtused, ega pole olnud peamiselt haritlaste-eliidi kanda (sellest paradoksaalsusest räägin ettekandes hiljem). See, mida Võsu nimetab oma Rakvere kooliõpetajate „sügavaks harituseks“ ei ole niisiis mitte peamiselt emakeelse kõrghariduse kvalifikatsioon. Need ei ole ka mitte puhtindividuaalsed väärtused, kus esiplaanil edu ja isiklikud saavutused: pigem on neil korporatiivne või kogukondlik ulatus. Sellele osutavad Võsu loos kujundid viljapõllust ja üksikust tammest.

Samuti pole need mitte peamiselt „pehmed“ väärtused, kuigi nende hulgas sugugi ei puudu hoolivus, mis väljendub pigem tegudes ehk vaikimisi, suurte sõnade vahel. Harald Võsu väärtused on kahtlemata ka maskuliinsed.

Mu enda kasvatus pärineb minu vanemate kaasaegse Hilja Küti põlvkonna mälukultuurist, võimendatuna väliseestlust kujundavatest hoiakutest. Noorena pani see ajuti kihelema, isegi sisimas mässama. Väliseestlaste väärtusteriing, millest minu jaoks alles täiskasvanuks saades selgemalt eristus väliseestluse vaimse tegevuse „mandaat“ (nii nagu seda on sõnastanud Andrus Saareste oma kirjutises „kadunud põlvkonnast“) oli rõhutatult rahvuslik. Väliseestluse poliitilist missiooni sisendati minu põlvkonna noortele nii otseselt kui kaudselt. Kodukultuur oli mälestustega möbleeritud maailm. Elasin vanemate inimeste hulgas, kes seadsid oma samme nostalgia ja varjatud tulevikulootuse järgi, mis väljendus võitlevas missioonis Eesti vabaduse eest. Puutusin kokku nii ideoloogilise paranoilisusega (mõnikord pehmes, mõnikord virulentses vormis) kui popkultuuri tasalülitamisega noorte „eestlaseks kasvatamise“ nimel. Elasin „teises tuules“, koduuksest välja astudes suhtlesin justkui kanalit vahetades teises keeles, kodus aga oli õhk endastmõistetavalt inglise keelest „puhas—, vähemalt omavahelise suhtlemise tasandil. Ajanihe oli isegi olulisem kui keel ja kultuur, mis eraldasid mind oma ameeriklastest põlvkonnakaaslastest. Mäletatud ajas elamine süvendas seda erinevust. Vanemate väärtustekese ei andud end eriti venitada moodsuse suunas ja vaid väga tõrksalt ja pikkade hammastega

lubas kompromisse „moeröögatustega“. Eestlane olla oli eriline, pidulik, pühapäevane au, mis esmaspäeva hommikul muutus nähtamatuks. Kui pühapäeval õpiti pähe Visnapuud ja Liivi, esmaspäeval asendusid need Shakespeare`i ja Jean Racine`iga. Kuid õnneks ka minu kasvatuses selles konservkarbis, „muuseumiõhustikus“, mis oli väliseestlus, jäi puudu „vihkamisõpetusest.“ Anti edasi küll kramplik suhtumine mitte seguneda väljaspool „suguharu“ mitte-eestlastega—eriti tüdrukutele pandi südamele emakeele parandamise püha kohustust—kuid põhiline sallivus jäi püsima.

Elulood-- mida on Eestis palju kogutud, mitte ainult pärast Eesti taasiseseisvumist-- pakuvad häid võimalusi jälgida nii eetiliste kui ka kindlapiirilisemalt rahvuslike väärtuste sõnastamist. Alati ei ole väärtused tõlgendusliku kihistikuna nii nähtaval, kui Harald Võsu loos. Kahtlemata on elulood vastuoluline kogum, nagu rahvapärimus kunagi—nii oli see ka Jakob Hurda ajal, kui ta vanavarakogumise vältel hakkas paluma oma korrespondentidelt, et nad paneksid kirja oma eluloo. Pärast pikemat süvenemist elulugudesse võib lugeja teadvustada, et Artur Alliksaare sõnades „ei ole paremaid, halvemaid aegu,“ küll aga ei ole „praegu“ kirjutatud ja avaldatud elulood kaugeltki mitte võrdsed. Eluloouurijad on kasutanud sõna „mäluvezhiim“ osutamaks tõsiasjale, et on neid kelle mälestused on teatud hetkel rahvuslikult või poliitiliselt ebasobivad, ning jäävad seetõttu serva alla või varju. Kui ühest küljest on avalikkuses vajadus esitada eesti rahvast väikese vapura tiigrina, kelle edulugu võiks teistelegi eeskujuks olla, teisalt nõuab lähiajaloojutustus õiget „kannatuskvooti.“ Need elulood, nagu noore mehena 1941. aastal Siberisse küüditatud Ronald Rüütli oma, kelle Siberi-aastad olid talle tagantjärele vaadates elus kõige õnnelikumad ei mahu hästi ei edu-ega kannatuslugude malli. (Rüütli 2003. aastal avaldatud mälestusraamat *Atarma*, kus on pikki kirjeldusi Siberi soome-ugri rahvapärasesest kalapüügitehnikast, ei ole kindlasti Siberi mälestuste hulgas kõige loetavam ega eelistatum. Siberi-aastad tegi Rüttille huvitavaks just see, et kirgliku kalamehena oli tal nii maastikult kui ka Siberi elanikelt palju õppida).

Astudes elulugude tasandilt pisut laiemasse ringi, sõnastaksin mõned mõtted ja soovid, mis on kõrva ja meelde püsima jäänud „eestluse“ ja „väärtuste“ teemal.

- Eestlus kui vaimsus ja vaimuvara, mis ei piirdu ega piirne rahvusliku ideoloogiaga. Kuigi võiksime kriitiliselt suhtuda Juhan Luiga ja teiste tema kaasaegsete katsetesse sõnastada eestlaste identiteeti „põhjamaise vaimsusena“, võiks selles katses näha „strateegilist essentsialismi,“ püüet ühe teatud definitsiooni olemuslikkuse tähe all kaardistada kultuuri eripära, selle häält, vaimset pulssi ja kestmistingimusi. Kuigi oma loomult ja kallakult konservatiivne, ei tarvitse see olla ettekirjutuslik, ega kitsarinnaliselt poliitiline. Pigem lähtub see kultuuri terviklikkuse tajumisest ja „rahvuskehandi“ tervislikest vajadustest. Nende vajaduste ja püüdluste tarvis kujundatud sõnavara võiks pakkuda meile lähemat huvi.
- „Jõuline järjepidevus“ —üks terviklikumaid ja tervislikumaid keskkondi Eestis, kus mul on olnud õnne viibida, on Anu Raua talu Heimtali lähedal Käärikul. Mõiste, millest Anu Raud on mitmel puhul rääkinud ja kirjutanud, on sügavalt lokaalne, paikkonda ja selle inimesi väärtustav, omakandi-tarkust

arendav. Ühtlasi on see vaikiv ärapööramine tarbimistuhinast ja hingeldades Euroopasse või Ameerikasse pürgimisest ja edukultusest. Kui käisin paari aasta eest Heimtali mõisahoones tegutsevas Raudna põhikoolis, nägin õpilasi, keda õpetati väärtustama oma perekonna ja paikkonna minevikku mitte ainult raamatute vaid käte kaudu, kes seisid, selg vastu sooja kahhelahju ja kudasid kindamustritega käpikloomi. Anu Raua meistrimärk väljendab samamoodi tema pühendumust *diinaamilisele kestvusele, kultuuri tundmisele ja tajumisele mitme meele ja kanali kaudu*. See on loominguline traditsioonitunnetus, mis ei seisa paigal, vaid püsib keset oma aega. Kindakirja „käpasse saamine,“ selle „omandamine“ sümbolite, värvidekeele ja rahvakalendri tausta kaudu nõuab aega ja harjutamist isegi siis, kui näpud on juba nobedad. Valmistada midagi ilusat aeglaselt ja hästi, mitte peamiselt edukusetunnistuseks, või selleks, et seda müüa, on kogemus, mida saab koolipõlves üha harvemini. See aga on loominguline impulss, mille kaudu toitub ilumeel, häälestub ja harmoniseerib mõttetempo, kinesteetiline tajumus. Ka see—mida Ameerika keskkonnafilosoof Bill McKibben on nimetanud „primäärseks kogemuseks“ (primary experience) kuulub „sügava harituse“ juurde. Huvitav on ka tähele panna, et kuigi „eesti identiteeti“ on õigustatult ehitatud eesti keelele, „jõuline järjepidevus“ osutab kultuuri vahendamisele läbi mitmekesise loomingulise tegevuse esemete ja tavade ümber, mis ei ole otseselt keelele rajatud.

- Mäletamise olulisus ja ohtlikkus. Viimane poolaasta on pakkunud mitmeid õppetunde näitamaks, kuidas mälu paigad pole neutraalsed paigad. Nendes paikades liikumine nõuab tarkust, mis ulatab sügavamale kui rahvuslikud veendumused ja korrektne poliitika. Oskusi kummitusi rahustada, lepitada hingi, austada minevikkude mitmuse ja vastukäivust. Mälu ja ajaloo vahel on ohtlik eikellegimaa. Niisamuti kui saab endale välja mõelda mineviku (Ene Mihkelsoni viimase romaani *Katku haura* „jällestuse jõud“), võivad elulood muutuda ideoloogiliseks vahetuskaubaks. Kui neid osata lugeda, allikakriitiliselt ja tundlikult, pikkamööda ja lademeliselt võivad dissonantsed mälestustekstid olla eelharjutuseks sallivuse praktiseerimisel.
- Rahvusteaduste juurutamine: „tipp-teadus“ ja rahvusteaduste olulisus väärtuste järjepidevuses. Kui üheks tipp-teaduse mõõduks on sügavalt komparatistlik lähtepunkt, täpne ja adressaadikohane kultuuritõlkimine ja maailmamahtuvuse taotlus, siis tasakaaluks on vaja „omakandi tarkust“, mis ei laabu ja lahustu. (Ühes hiljuti loetud granditaotluses „traumaatiliste emotsioonide semiootika“ teemal tajusin ma metodoloogilise kõrgpilotaazhi juures ohtlikku tendentsi suhtestudes inimkogemustega. Kahtlemata oli taotlusel mõtestatud teoreetiline kese, seda võib ka ümber piirata eetiliste määrustike ja korrektsete subjektikaitse protseduuridega—kuid selles puudus põhiline eetiline muusikakuulmine. Kas see on „tipp“-teaduse hind?) Ka siinkohal on õpetlik mõelda eesti rahvusteaduse kujundajate peale, kes rajasid 1920-1930. aastatel arheoloogia, etnoloogia, etnograafia, folkloristika--Ants Viires, Erik Laid, Gustav Ränk, Aliise Moora, Harri Moora jt, keda kasvasid Soomest ja Rootsist Tartu Ülikooli tulnud õpetlased, ja kes õppisid maailmalt ja tegid tipp-teadust rahvusteadusena, mis viljastas ja toetas sügavat kodumaist traditsioonitunnet—sügavat haritust.. Väidaksin, et üheks eestluse tuleviku kestvuse mõõdupuuks võiks olla elujõuline rahvusteadus—metodoloogiliselt avatud, kuid lokaalset eripära väärtustav ja

õige tempoga „arenev“ uurimus. Hirmuäratavana on mõjunud hiljutised manitsused eesti humaniorale, et ta rahuvaheleisustuks ja kiireneks. Pigem on vaja aeglast ja aeglustavat teadust, mitte kultuurikiirendust selle enda pärast. Aeglustuda ja vaikida on kunstid, mille eeskujud võime otsida oma eellastelt:

„See on eesti vana talupoegliku rahvakultuuri üks kummalisemaid tunnuseid et aja ja arengu mõisted pole nagu lihtsalt mahtnud meie teadvusesse, vaid tardumus ja püsikus, need on piirand meie muistse kultuuripildi oma raamistikuga. Mitte kogematta ei iseloomusta isegi meie rahvaluulet lüüriline meeleolutsemine ja paigaltammuv vaatlemine koos resigneeriva tundeallusega varjamisi ja tasapisi, kuna peaaegu puudub tegevus, sündmustik, eepiline element. „ (vastandudes stagnatsiooniga). Kultuurimurrangust ärkamisajal räägib Loorits ilmekalt: „Tühja kõhuga orjadena ei olnud meil põlvest põlve muidugi lihtsalt võimalusi võtta osa või isegi osa saada rahvusvahelisest kultuurielust ja vaimsest loomingust. Kui selleks aga vähegi võimalusi avanes, kohe hüpati siis nõ eelajaloolisest ajast kõige uuemasse aega ja neelati kiirete sõõmudega läänemaise kultuuri vilja, osalt isegi nii ülearu ahnelt, et sest tekkis mõningaid rikkeid meie mõttemiis ja elutundes. Rikkeid nimelt selletõttu, et dunaamiline tung eurooplaseks saada oli ja on siiaaani veel suurem kui staatiline võime seejuures ustavalt ka eestlasena püsida. „ (Oskar Loorits, *Oma rada: Programmartiklid uue Eesti loomisel 1934-1938*, lk 17)

Kuidas luua osoonirikast ühiskondlikku õhustikku, milles väärtused saaksid püsima jääda? Mis on eestluse tulevik? Kas neid küsimusi on võimalik siduda nii, et üks ei kammitse teist? Kas seda saab teadlikult või sihtotstarbeliselt teha? Ehk on siinkohal negatiivsed eeskujud palju selgemad kui positiivsed tõuked. Esiteks on selge, et väärtuseid õpetada „programmiliselt“ võib küll tunduda atraktiivselt sihikindlana, kuid selle tagajärg võib olla forsseeritult pealispindne. Ei saa sisendada väärtuseid lihtsate tähendamissõnadega nagu 1990. sajandite Ameerikas „Values Curriculum“ ja selle tarvis soetatud krestomaatilised kogumikud, kus iga loo juurde oli igaksjuhaks lisatud lipuvärvikes moraal. Väärtused „imbuvad“ läbi terve ning tervikliku kultuuri, läbi pikameelse, aeglase lugemise ja elava suulise suhtlemiskultuuri, milles üks põlvkond räägib teisega. Väärtuste kuju on helgete ja tumedate värvikes *chiaroscuro*, mitte mustvalgete vastandpaarikes kordamine läbi lihtsustatud konspektikes. Näiteks tuleb väärtuste harimises arvesse võtta „tõrkeid ja tõkkeid“ (ameerika mõtleja Tillie Olseni tabavas väljenduses leechings, balks, and encumbrances) mis minevikus kujundasid eestlase identiteetitunnet, seda kiiva tõmmates ning uusi jõuallikaid esile kutsudes. Siin võiks edasimõtlemitse alusmaterjali hulgas mainida järgmisi küsimusi ja probleeme:

- Alaväärsusekompleksid (etniline profiil „teise“ silmade läbi) ja nende ajalooline teke on hämar maastik, millele Paul Johanseni oma käsitluses on tundlikult osutanud. Orjalikkuse ja alandlikkuse vaimu käsitlemine nõuab sügavat kultuuri-ja selle ajaloo tundmist, mitte klisheesid. Ajalooliste realiteetikes hulka on kuulnud ka sotsiaalne tõus ümberrahvastumise hinnaga. Aadel või ülempiht ühendas sotsiaalse üleolekutunde uhke teadlikkusega kuulumisest teise „paremasse“ rahvasse. Johanseni jt esseesid ja uurimusi sellel keerulisel maastikul tasuks skolaarse tähelepanuga üle lugeda.
- Edu-ja kannatuslugude dialektilisus—kiire heiklemitse ühest äärmusest teise
- Andrus Kiviräha Rehepapi silmis eestlase „rumalus“ kui rahvuslik haigus
- Sallimatus

Ehk kõige õnnestunumalt sõnastab väärtusteharimise positiivse kirjelduse Oskar Loorits: „traditsioonide kultuuriväärtus kätkeb hoopis loomulikus usalduses ja pieteedis hääde harjumuste vastu,--vaat selliseist traditsioonidest tunnukse Eestis esialgu pisut veel puudu, jah puudu tunnukse eeskätt just usaldusest ja pieteedist.“ (19)

Väärtuste harimine (kuhu keele kaudu väljendub ka „meel,“ eesti moodi südametarkus) ei ole mõõdetav ega väljundipõhine oskus. Seda ei sanktsioneerigi ükski kompetentsinõukogu. Kuid teadus (ka need „rahvusteadused“ mida arendasid Eesti Vabariigi emakeelses ülikoolis külalisõppejõud, koolitades välja etnograafe, etnolooge) jääb jändrikuks või väänkasvuks, kui teadlast ei kasvatata eestlasest inimeseks.

Lõpetaksin tänase ettekande taaskord katkendiga ühe Toronto eestlase eluloost, milles 1910. aastal sündinud Adele Michelson joonistab portree oma Vilsandi saarel elanud kasuvanaisast. Siin kohtuvad traditsiooniline eluviis ja sellega kaasnevad väärtused vitaalses ja edasiviivas dialoogis põlvkondade vahel.

...nii jõuab mälu tagurpidi hoopis suurema supikatla juurde, mille järele vaatas mu võõrasisa isa. Ta keetis kogu suurele perele, sest oli haiglane ja kodune. Nokitses tööpingi juures, luges - ja oli suhteliselt hää kokk. Ma olin 13-aastane, kui mu ema uuesti abiellus. Mu isapoolne vanaisa oli imelik mees, temal ei paistnud erilist huvi olevat laste vastu. Kui ta külla tuli, tuli meil korralikult käituda. See oli kõik. Siin oli aga vana hall kõhn mees, kes oli õnnelik ja tahtlik vanaisa, kes võttis mind nagu inimest. Ta ei küsinud, kuidas mul koolis läheb, vaid mida meile õpetatakse. Noorena oli ta olnud kooliõpetaja, kiriku köster, „rõugetohter“, meremees ja talumees. Arstid ja õed ei jõudnud kogu rahvale rõugeid panna, tuli abiks võtta rahva hulgast nn rõugetohtreid. Tal oli ikka veel õigus ristida ja matta. Jõuluõhtune koosviibimine Vilsandi saare koolimajas oleks olnud poolik, kui Küti papa ei oleks meile jutlust pidanud. Kodus luges ta piiblit, pani selle vaikselt kõrvale, ei hakanud kohe patuseid noomima. Ma ei kuulnud teda kunagi häält tõstvat, ometigi igauks tegi täpselt, mida tema tahtis. Kuna ma olin kodus ainult koolivaheajal, olin nagu kõrvaltvaataja ning aastaid hiljem imetleja. Kuidas üks väike talu oli nii korras! Aastate kogemused olid neile õpetanud, kui palju heinu oli vaja, et loomad ületalve toita; kui palju liha soolata, suitsutada, et heinaajal ei tuleks puudus. Viljaseeme pandi igal aastal esimeseks hoiule. Kahe aasta seeme oli alati tagavaraks. Oligi vajalik. Üks suvi oli nii kuiv, et kevadel külvatud kahest vakast otradest saime sügisel kolm vakka „pindu“, nagu peremees ütles. See tubli mees, minu arvates, oskas kõike teha ja oli õpetanud ka oma pojale kõik tööd selgeks.

Ma ei tea, kui vana vanapapa oli. Ta ei rääkinud kunagi oma isiklikust elust. Mida tean, on kuulnud teistelt. Ta pidi aastatel 1933 - 1938 olema 60-70 vahel. Nüüd, tagasi mõeldes, arvan aru saavat sellest vaiksest leinast, mida ta endas kandis. Kui ta oma esimese naisega abiellus, siis pruudi pere oli uhkeldanud, et nende Leenu läheb rõugetohtriks. See noorte inimeste õnn ei kestnud kaua. Naine suri last sünnitades. Ka laps ei jäänud ellu. Imelikul kombel oli rahva arvates leskedel nagu häbiplekk küljes. Teise järgu materjal. Talus oli aga perenaist vaja. Ta sai teiseks naiseks väga tubli tööinimese, aga väga pahura ja nuriseja. Neil ei olnud vist muud ühist kui neli last ja jõukatsumine - kes on majas peremees. Peremeheks jäi Küti papa

oma vaikselt, kindlalt olemisel. Ärkamisaja vaim elas ta hinges edasi. Haridus oli talle väga tähtis, selletõttu käisime meie Ottoga (Küti papa tütrepoeg) kahekesi korraga väiksest talust linnas koolis, olgugi et Otto vanaema arvates kasvatati linnas hobusevargaid. Küti papa uskus tulevikku. Kindlasti oli meil palju selliseid vaikseid, rahulikke inimesi peidetud metsataludesse või kusagile saarenurgale, kandes eesti vaimu südames.“ (Mälutunglad IV, 2007)

Lõpetuseks siis mõningad orientiirid, mis võiksid meid edasi aidata väärtuste ja eestluse tuleviku vaagimisel:

- Jõuline järjepidevus, mida toestab mälu ja sellevääriline tegu
- Inimlikkus eesti moodi kui vaimne aluspõhi
- Haridus, mis on suunatud terviklikult nii kognitiivsele kui kinesteetilisele lainele, nii südamele kui ka meelele. Haridus, mis on sügav, järjepidev ja aeglane. Tihe koestik, mille kaudu kesta ja mille najal uue avastamine ei jää tühiseks ega õõnsaks.

Tiina Kirss
Tartu Ülikooli eesti kirjanduse professor